

תשרי תשפ"ד
אוקטובר 2023

סוכנות הביון הבריטית GCHQ בתקופת המנדט הבריטי על פלשתינה*
המאמר נכתב בידי מחלקת ההיסטוריה של GCHQ בסיוע ד"ר סטיבן וגנר (Steven Wagner)
תרגום: אל"ם בדימוס דניאל רוזן

רקע היסטורי

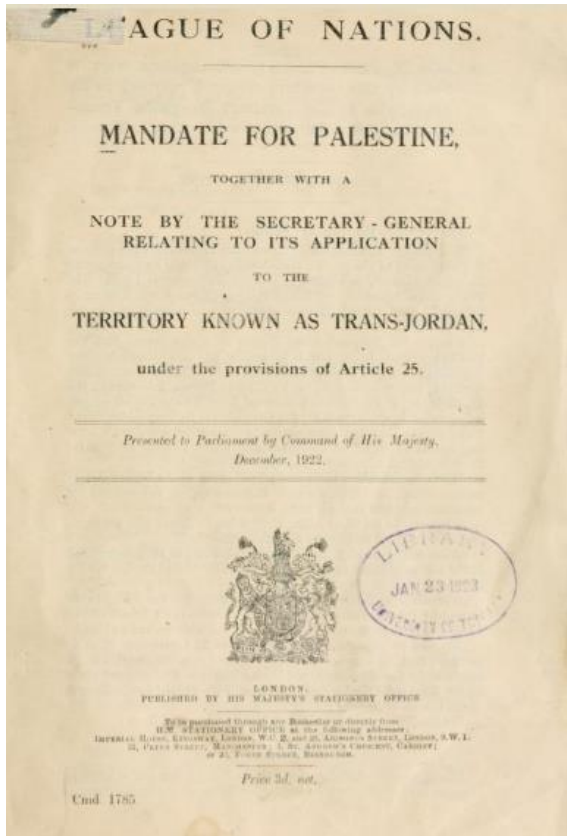
בריטניה כבשה את פלשתינה מהאימפריה העות'מנית בשנים 1917–1918. לאחר מלחמת העולם הראשונה ועד שנת 1948 שלטה בריטניה על פלשתינה מכוח 'מנדט' של חבר הלאומים.

בשונה ממושבות בריטיות אחרות, מנדט זה יועד להוביל את האוכלוסייה המקומית לשלטון עצמי ולעצמאות. בריטניה גם התחייבה להקים בפלשתינה 'בית לאומי' לעם היהודי בדרך של עלייה והתיישבות יהודית. במשך עשרות שנים בריטניה ביקשה, ואף ניסתה לאכוף, פשרה בין הערבים, שחששו מעקירה, לבין היהודים, שחיפשו להקים מקלט מוגן מרדיפות. בריטניה גם ביקשה להגן על אינטרסים כלכליים ופוליטיים באזור חיוני זה במזרח התיכון. מודיעין התקשורת (COMINT – Communications Intelligence) שסופק בידי GCHQ בשנים 1944 עד 1948 היה מקור המודיעין העיקרי לממשלה הבריטית, וסייע לעצב את המדיניות הבריטית באזור.

מקור התמיכה הבריטית בהקמת 'בית לאומי' ליהודים בפלשתינה הוא הצהרת בלפור משנת 1917, שהבטיחה לשמור על זכויות אזרחיות ודתיות של הערבים תושבי הארץ, אך לא את זכויותיהם הפוליטיות. מחשש לעקירה מארצם, הערבים התנגדו למדיניות הבריטית באמצעים לא אלימים, כמו חרם ומרי אזרחי, ומשנת 1936, בכוח הנשק. הערבים ביקשו לעצור את העלייה היהודית ההמונית לאזור, שהגיעה לשיא עקב רדיפת היהודים בגרמניה ובפולין. המנהיגות הערבית שהתארגנה במסגרת 'הוועד הערבי העליון', פתחה בשביתה כללית בשנת 1936, שהידרדרה למרד מזוין. מספטמבר 1936 הפעיל הצבא הבריטי שתי דיביזיות כדי להחזיר את הסדר על כנו.

---

* GCHQ (Government Communications Headquarters) – סוכנות הסיגניט הלאומית הבריטית. הסוכנות הוקמה בשנת 1919 בשם GC&CS (Government Code & Cypher School) לפעילות מודיעין אותות, אבטחת מידע וסייבר. מתפרסם באדיבות GCHQ. המאמר המקורי פורסם ב־18 במאי 2023 באתר המרשתת של GCHQ, ראו: <https://www.gchq.gov.uk/information/palestine-mandate>
ד"ר סטיבן וגנר הוא מרצה במחלקה למדעי החברה והממשל באוניברסיטת ברונל בלונדון וחוקר ההיסטוריה של המודיעין, האימפריה הבריטית והמזרח התיכון. ד"ר וגנר פרסם מספר רב של ספרים ומאמרים בנושאים אלה, כולל הספר *Statecraft by Stealth: Secret Intelligence and British Rule in Palestine*, Cornell University Press, 2019

המנדט הבריטי על פלשתינה ועבר הירדן –
שער מסמך חבר הלאומים, דצמבר 1922

החלוקה הבריטית של אזור המנדט,
1921 עד 1923
מקור: www.jewishvirtuallibrary.org

המופתי הגדול של ירושלים, אמין אל-חוסייני, המנהיג הפוליטי של הערבים בפלשתינה, הצית מחדש את המרד כנגד הבריטים בשנת 1937, והתייצב לצד גרמניה במלחמת העולם השנייה. כשהמרד התפתח, בריטניה ביקשה להרחיב את שיתוף הפעולה עם היישוב היהודי שהיה לו צבא גדול משלו, 'ההגנה', שבשיא היה לו סגל סדיר של 3,000 איש ויכולת גיוס של 16,000 איש. בשנים 1940 עד 1944 התקיימה הפסקת אש בין שני הצדדים. 'ההגנה' פיתחה שירות קשר עצמאי מתחילת שנות ה-30 כדי לתאם את ההגנה על היישובים היהודיים המרוחקים.

מלחמת העולם השנייה

בשנת 1939, בציפייה למלחמה באירופה, בריטניה ביקשה לסיים את הפרות הסדר בפלשתינה ולזכות בתמיכת המדינות הערביות העצמאיות. כדי להשיג יעד זה פרסמה הממשלה הבריטית 'ספר לבן' במאי 1939, בו קבעה שהיא מילאה את התחייבותה להקים 'בית לאומי ליישוב היהודי בפלשתינה, שהעלייה היהודית בחמש השנים הבאות תוגבל ל-75,000 מהגרים יהודים, ושהיא מתכננת להקים בפלשתינה ממשל עצמי שיזכה לעצמאות עד שנת 1949. היישוב היהודי בפלשתינה התנגד למגבלות אלה עד נפילת צרפת בידי גרמניה, כאשר שני הצדדים מצאו עצמם במאבק לחיים ולמוות מול גרמניה.

במהלך מלחמת העולם השנייה, גוף ביטחון פנים, יחידה קטנה של 'שירות בטחון רדיו' (RSS (Radio Security Service), שיעודה היה לאתר שידורים של סוכני אויב וארגונים חתרניים באימפריה הבריטית, שנודעה בשם MERS (Middle East Radio Security), פעלה ממחנה סידי בישר (Sidi Bishr) סמוך לאלכסנדריה והאזינה לרשתות הרדיו של 'ההגנה', הלח"י והאצ"ל. פעילות זו בוצעה במהלך המלחמה ועד 21 ביוני 1946, עת היחידה נסגרה והפעילות הועברה לקפריסין.

מאזין של MERS במחנה סידי בישר,
ליד אלכסנדריה
באדיבות ריי רייט (Ray Wright)

כהכנות לאפשרות פלישה גרמנית לפלשתינה, בריטניה אימנה את הפלמ"ח (פלוגות המחץ של 'ההגנה') ופיתחה במהלך המלחמה את רשתות מודיעין הרדיו של היישוב. השי"י (שירות הידיעות), זרוע המודיעין של 'ההגנה', שיתף פעולה עם המודיעין הבריטי ועם ה־CID (Criminal Investigation Department), מחלקת החקירות הפליליות של משטרת המנדט. כתוצאה מכך התפתחו היכולות המקצועיות של השי"י ככל שהוא סייע לבריטניה במאבק בנאצים ובאיטלקים, בטרוריסטים יהודים, במורדים ערבים, במרגלים ואפילו בקומוניסטים. מצוידים ביכולות מתקדמות, אנשי מודיעין הרדיו של 'ההגנה' האזינו לרשתות הרדיו של משמר החופים וסייעו להנחות ספינות מעפילים לחופי פלשתינה תוך הפרה של מגבלות העלייה. השירותים היהודים עסקו גם באיסוף ממקורות אנושיים (HUMINT).

הדרכת נוטרים (משטרת היישובים העבריים) – שימוש בטלפון שדה, קיבוץ מעברות, 1938
 צלם: זולטן קלוגר. ארכיון המדינה ISA-Collections-ZKlugerPhotos-000xzva

בשנת 1943 'ההגנה' והפלמ"ח החלו להתנגד לניסיון הממשלה לפרקם מנשקם. המבוי הסתום נמשך עד סוף מלחמת העולם השנייה. שירות הביטחון MI5, שפעל ללמוד את התקשורת של 'ההגנה', סדר הכוחות של 'ההגנה' ומיקום מחבואי הנשק של 'ההגנה', נשען בעיקרו על יירוט תעבורת האלחוט של 'ההגנה', שנעשה בידי GCHQ. אחרי שנים של שיתוף פעולה במהלך המלחמה, השי"י, השותף הזוטר של הבריטים, הפך למומחה בזכות עצמו. אלכסנדר קלר (Alexander Kellar), נציג MI5 במזרח התיכון, גילה בשנת 1945 כי למודיעין היהודי הייתה גישה למרכזיות הטלפון של הצבא הבריטי ושל המודיעין הבריטי במלון המלך דוד בירושלים, מרכז האדמיניסטרציה הבריטית בפלשתינה.

אנשי 'ההגנה' מפעילים משדר רדיו לא חוקי בדירת מסתור בתל אביב

מימין לשמאל: הטכנאי ישעיהו (אישי) לביא (למברגר), לימים אליים בצה"ל, קצין קשר ראשי, מנכ"ל משרד התקשורת ומנכ"ל משרד הביטחון, מקריא; הטכנאי זאב בן-יעקב (הוגו זבינר), לימים רס"ן בצה"ל, משגיח על המשדר, הטכנאי נפתלי (נפתא) רוז, לימים סא"ל בצה"ל, משגיח מהחלון כדי להתריע על סיור צבאי בריטי

צילום: זולטן קלוגר, אוסף התצלומים הלאומי D814-066

לאחר השואה, בתום מלחמת העולם השנייה, 600,000 ניצולים יהודים חיפשו בית, אך אף לא מדינה מערבית אחת ניאותה לקבלם. השלטונות הבריטיים העריכו שלא כהלכה את עוצמתם מול היישוב ומול הערבים. היישוב רצה עצמאות מהשלטון הבריטי, רצון שלובה בידי תעמולה ציונית ו'צבע' את מנהיגי בריטניה כאנטישמים. היישוב הציע מחסה לפליטים ולעקורים היהודים – שכן הוא נדרש להרחבת ההתיישבות היהודית. העלייה הייתה הזרז הקריטי לבעיות שצצו באזור.

הארגון הטרוריסטי הפשיסטי לח"י (שכונה בידי בריטניה כנופיית שטרן – Stern Gang) רצח באופן קבוע חברים במשטרה הפוליטית בפלשתינה. משנת 1944, התנועה הציונית הקיצונית הבדלנית אצ"ל (ארגון צבאי לאומי) השיקה מחדש מרד מזוין כנגד הבריטים לאחר ארבע שנים של הפסקת אש. תחת מנהיגותו של מנחם בגין, לימים ראש ממשלת ישראל, הארגון פתח במלחמה חבלנית שביקשה להשמיד את סמלי השלטון הבריטי, לשים קץ לשלטון הבריטי, ולאפשר הצלת שרידי יהדות אירופה. המערכה הסלימה כאשר בריטניה הוציאה להורג כמה מחברי הארגון, והארגון גמל בתליית חיילים בריטים.

הנזק שגרם פיצוץ טרוריסטי למבנה מטה ה־CID בירושלים, 27 בדצמבר 1945
צלם: יחידת הצילום הצבאי מס' 1, Imperial War Museum

צוות שאוגד מתוך המדורים הדיפלומטיים והמסחריים של GC&CS שפעל ברחוב ברקלי (Berkeley Street) בלונדון טיפל בחומר שיורט מתעבורת הרדיו של הישוב. ליירוט תעבורה דיפלומטית היה תפקיד חשוב בהבנת מדיניות המדינות הערביות ומדינות אירופה בענייני פלשתינה.

בתחילה, תעבורת 'ההגנה', באלחוט ובכבלי טלפון, שכונתה ISPAL (Intelligence Services Palestine) ומשנת 1944 בשם ISOATS, הייתה היעד הראשי לאיסוף מודיעין צבאי. יותר מ־50,000 ידיעות ISPAL/ISOTAS הופקו בתקופה זו. ISPAL נוהלה ברמת ביטחון גבוהה, שכן למידע מודיעיני הייתה נטייה ידועה לדלוף לציונים.

תעבורת הקשר של הנהלת הסוכנות היהודית, הגוף המייצג האוטונומי למחצה של היישוב (שמשנת 1944 כונתה בשם ISTRIA), סיפקה מידע על הפעילות הפוליטית והדיפלומטית של הסוכנות היהודית, שהייתה בחשיבות משנית. מידע דחוף מפלשתינה חזר לשם בתוך ארבע שעות. לוטננט־גנרל סר אוולין ברקר

(Evelyn Barker), מפקד כוחות צבא בריטניה בפלשתינה, אמר: "אנו תלויים לחלוטין במקור המודיעין האמין היחידי שלנו, מודיעין התקשורת של GCHQ".

הצרכן העיקרי של מודיעין התקשורת על פלשתינה הייתה השלוחה האזורית של MI5 בקהיר, שכונתה בשם SIME (Security Intelligence Middle East). MI5 היה אמור לתאם את המודיעין ולהפיץ דוחות חזרה למזרח התיכון, אך יירוט התעבורה מפלשתינה היה באחריותו של ראש שירות המודיעין החשאי הבריטי SIS (Secret Intelligence Service), הוא MI6. בשנת 1944 היה ברור שנדרש לטפל בתלות שירותי הביטחון הבריטיים בסוכנות היהודית. MI6 ו-MI5 פתחו בהדרגה את דו"חות ISOATS ו-ISTRIA לנציגים במזרח התיכון ולנציב העליון בפלשתינה. היו הסתייגויות באשר לחלוקת המידע ל-CID, אך בקיץ 1945 הוחלט לעשות כן.

הצפנים היהודיים טופלו בידי יחידה קטנה של כחמישה מומחי צפנים ומתרגמים ברחוב ברקלי, תחת פיקודו של קפטן הצי המלכותי אדוארד הסטינגס (Edward Hastings), אז סגן מנהל המחלקה למודיעין דיפלומטי (DD3). בשנת 1946, כאשר הפעילות הדיפלומטית עברה מרחוב ברקלי לאיסטקוט (Eastcote), היחידה עברה לרחוב צ'סטרפילד (Chesterfield Street) בלונדון. באופן מוזר, הייתה להם הרשאה ייחודית לירט ולקרוא תעבורה של נתינים בריטיים. DD3 דיווח למשרד המושבות על תעבורת OATS בשיחות טלפון יומיות.

**אלחוטאית של 'ההגנה' קולטת ידיעה משודרת באיתות מורס
מקור: ארכיון תולדות 'ההגנה', 2717**

הז'נדרמריה הפלשתינאית, אימון מורס בבית הספר לטלגרף אלחוטי, מחנה סרפנד (צריפין), 1923
 מקור: ארכיון תולדות 'ההגנה', אוסף מרדכי בכרך, 4199

במבצע 'אגתה', ב-29 ביוני 1946, שנועד לבלום את המערכה הטורוריסטית היהודית בפלשתינה, סגר הצבא הבריטי את הסוכנות היהודית, עצר את רוב מנהיגיה וחלק מפיקוד 'ההגנה', והחרים טונות של מסמכים. האצ"ל התנקם בפיצוץ המפקדה הבריטית במלון המלך דוד בירושלים ב-22 ביולי 1946. בפיצוץ נהרגו 91 אזרחים ואנשי צבא בריטים. כתגובה ללחץ פרלמנטרי הממשלה פרסמה באוגוסט 1946 'ספר לבן', שכלל מברקים ש-GCHQ ירט ופענח, שהוכיחו את הקשר בין הסוכנות היהודית ל'הגנה' (ואת הקשר של 'ההגנה' לאצ"ל וללח"י). רוב המידע נגזר משמונה דו"חות ISOATS ו-ISTRIA שעברו התאמה במסמך הסופי, כדי לשמור על חיסיון המקורות.

'ההגנה' והפלמ"ח שינו את שיטות הצופן שלהם בספטמבר 1946. ה-GCHQ נאבק במשימת פיענוח הצופן, וכך איבדו אחד ממקורות המידע העיקריים שלנו בעיתוי קריטי במשבר, ואבד מקור מודיעין התקשורת מהתעבורה הצבאית היהודית.

הייתה התקדמות מסוימת בפיענוח תעבורה של 'ההגנה' בצפון הגליל (בתעבורה בלט לעיתים תכופות השם דן – כנראה יישוב בשם דן, באופן מסורתי משויך לשבט עברי), ומעת לעת תעבורה של הגדוד השני של הפלמ"ח בנגב.

ההצלחה הגדולה של GCHQ בפעילותה בתקופת המנדט בפלשתינה הייתה בהגירה הבלתי ליגלית. מודיעין תקשורת הושג מיירוט תעבורת הרדיו של הספינות במימי אירופה. כמעט כל הספינות נתפסו ונוסעיהם נעצרו בקפריסין.

הממשלה הבריטית תיאמה ועידה ערבית-יהודית בלונדון בספטמבר 1946, שהסתיימה בקיפאון. העמדה הפלסטינית לא השתנתה מאז המרד הערבי. הסוכנות היהודית סירבה להשתתף כל עוד מנהיגיה עצורים. כאשר עשרות אלפים מהגרים בלתי חוקיים הוחזקו במחנות מעצר בקפריסין ובפלשתינה, בריטניה הודתה בתחילת שנת 1947 שהיא לא מסוגלת לפתור בעיות אלה בכוחות עצמה, והעבירה את בעיית פלשתינה לטיפול האו"ם. מאוחר יותר באותה שנה הודיע בריטניה על כוונתה לעזוב את פלשתינה בשנת 1948, והאו"ם הצביע על חלוקת הארץ למדינה יהודית ולמדינה ערבית.

ב-15 במאי 1948 סיימה בריטניה את המנדט באופן פורמלי, והוקמה מדינת ישראל. הכוחות הבריטים התפנו מנמל חיפה.

בריטניה הייתה בפלשתינה במצב בלתי אפשרי. פעילות מודיעין התקשורת של GCHQ אפשרה הערכה מדויקת של ההתפתחויות הצבאיות והפוליטיות באזור, וסייעה "בשמירת מידה של שליטה על מצב שאחרת היה יוצא כליל משליטה בשלב מוקדם".

הפצה

עורקי יחידות קישור מיוחדות (SLU – Special Liaison Unit) נשאו תעבורת מודיעין תקשורת בין קהיר, קפריסין, ירושלים ולונדון. דו"חות איכון (DF – Direction Finding) מקפריסין נותבו באמצעות גדוד אלחוט מס' 2 בסרפנד וממנו ליגוש OATS' באמצעות קווי טלפון סודיים ייעודיים שהגיעו לכל יחידה שותפת סוד.